

ՓՂԵՆԻԿ ԵՒ ՓԵՆՈՒՆՈ.

ԵՐԿՈՒ Ե ԱՂԿՈՒՆՔ Ի ՇԻՐԱԿ

ԴուռնըՔոր՝ անուանի բուստընին զազգիացի ուզերն, որ ճանապարհորդեց յԱրևելա, և ՚ի 15 յուլիսի 1701ին տնայնելով Շիրակուանէն (էրազզաւորս, Պաշ-Շօրէկէլ) և Փերկիտէն, ու կէչիտ անուամբ գեղի մը դէպ ՚ի հիւսիսային կողմը յասալիւս ժամանակ, կը դանէ զծաղիկն փղեկիկ (էքէփաս Ս. րիէնդայիս), զոր ք բրբմագոյն, և զեղիցկագոյն՝ի բոյսաԱրևելից համարեցաւ (նա), և յերկար ստորագրէ, հանդերձ պատկերաւս 1 : ԴուռնըՔորի ստորագրութիւնն այս է.

« Այն օրը Արևելքի ամենէն աւելի, ըստ իմ կարծեացս, չնայխարհիկ բոյսը զտանք, մեծածաղիկ փղեկիկ տեսակ մը, որու խաւարծիլն զէպ ՚ի վար խոնարհած է իրենն արմատն՝ որ գրեթէ երկու կամ երեք բթմացի երկայն է, զծաչափ մը և կէս միայն թանձրութիւն ունի, պինդ է, կարմիրանգ, վարսաւոր, և բունն ինն կամ տասն բթմացի բարձրութիւն ունի, քառակուսի, վարի կողմը ծիրանեղոյն, թեթև կերպով ազուամազով պատած, հանդերձ երկու երկու մէկմէկու խաչաձև ընդդիմացազաթ աերեզք, մէկ բթմացիէ մինչև 15 զծաչափ երկայնութիւն, և ինն կամ տասն զծաչափ լայնութիւն ունին, որոնք նման էին ո՛վազեղ բոյսին. զեղին, եզերնեւրը թաւամազ, հերձեղորս (crenelé) և երակաւորս իրենց անութիւներու միջէն զուրս կ'ենէն ծաղիկ մը իւրաքանչիւր կողման վրայ, ետևէն խողովակաձև նեղնալով, կանաչաղոյն, միայն մէկ

և կէս կամ երկու զծաչափ երկայն, Այս խողովակս յետոյ երկու շրթունք կը կազմէ. ասոնցմէ վերինն նախ երկու տեսակ բորբաձև ականջք կը ձևացընէ, որոց միջէն խաւարծիլ մը կամ ծուռ խողովակ մը կը բարձրանայ, ինն զծաչափ երկայն և մէկ զծաչափ լայն, որ ձուռաձև շրթամբ մը կը վերջանայ՝ որու տրամագիծն մէկուկէս զծաչափ է, կնճռեալ, չրճագատեալ պզտի մազերէ, որոցմէ վեր կը բարձրանայ սերմնափա, կին մազմզուկն: Իսկ վարի շրթունքն մէկ բթմացի երկայնութիւն և լայնութիւն ունի և երեք մաս կը բաժնուի, որոց երկու կողմիններն՝ երկու մեծ ականջաց կը նմանին: Ստորին մասն երեք կտոր կը բաժնուի: Կողմնակի եղածներն բորբաձև են, իսկ միջինը սրածայր կտուցի մը կը նմանի: Այս ամբողջ ծաղիկս պեղին քրբմատեսակ է, բաց ՚ի վերին շրթանց ստորին մասէն՝ որ ճերմակազոյն է: Որձաններն շատ կարճ են և վերնագոյն շրթանց թեթուրուն տակ ծածկուած: Իրենց տափակ և բաց զեղին զագաթունքն երկու զծաչափ երկայնութիւն և մէկ լայնութիւն ունին: Վերին շրթունքն կը նմանի փղի մը պատիճի, երբ կը ծռի ցան մը տանելու իր բերանը. մինչդեռ ուրիշ այս տեսակ ծաղկանց մէջ՝ որոնք հիմայ կը ճանչորսին, բարձրացած է այս շրթունքս: Բաժակն միակտոր է, երեք զծաչափ երկայն, թեթև կերպով մազուտ. անոր վերին շրթունքն սուր և աղեղնաձև կարծ: Ստորին շրթունքն

1 Չ. Ղ. Ալեքան. - Շիրսի Տեղագր. Պատեր. որ և կ'աւելցունէ. « Վասն պատիճաձև ըջի ծաղկին՝ Փղ. կոչեցին բուստբաճը, ըստ այնո՞ւ և մեք Փղեկի. և է տեսակ Քթմածաղիկ ազգի, Ռիճու. Խոս. յաակարար կոչեցեալ Ռիճու. Խոս. Օրիէնդայիս

(Քթմածաղիկ արևելեան). ՚ի Փռանկաց՝ Գոգրեդ օրհնաւու. զեղեցկագոյն և մեծագոյն է յազգի իւրում, և ցարգ չէ ուրեք այսպիսի երևեալ որպէս ուր եղևան ԴուռնըՔոր. ըստ նմանէ ստորագրեն զայն յերկարքէն բուստբաճը »:

խոր կերպով ճեղքուած է յերկուս մա-
սունս : Իւրաքանչիւր ծաղիկն ընթացողն
կէս բլծաչափ կոթունի մը կպած է : Սեր-
մնափակն որ քիչ մը ձուածն պտուկ մ'է,
մէկ գծաչափ միայն երկայն է և կէս
բլծաչափ երկայն պտուղ մը կ'ըլլայ,
զրեթէ քառակուսի՝ բոլորածն ան-
կեամբք, բաց կանանչ, թաղունդա-
յին, երկուքուկէս գծաչափ ստուար,
և իրեն երկայնութեամբն երկու պզտիկ
խորշեր ունի, որոնք կաղմնակի կը բա-
ցուին և կը պարունակեն մէկուկէս կամ
երկու գծաչափ երկայն և մէկ գծաչափ
ստուար հատիկներ, որոնք իրենց եր-
կայնութեամբն ճեղքեր ունին և պզտիկ
երիկամանց մը կը նմանին » :

Սերիշ բուսաբան մը այսպէս կը խօ-
սի. « Այս բոյսն իրեն ծաղկանց նորա-
տեսակ ձևովն նշանաւոր է . . . Այս գե-
ղեցիկ բոյսն յԱրևելյա կ'աճի » : Սերիշ
մը . « Ի Գուռնըֆորէ յԱրևելից բերեալ
Ռիմասկրաու էյէֆուսն դեռ միայն ա-
նուամբ ծանօթ է : Գեղեցկագեղ բոյս
մ'է այս, լայնաթիւր ծաղիօք, քրք-
մատեսակ, որու ստորին շրթունքն կեր-
պով մը փղի պատիճին կը նմանի, ուս-
տի առեր է իր ուսումնական անունը » :

Իսկ միւս ծաղկան վրայ, որ է ֆե-
նունա (Պէդունիքս Օրիէնդալս), հա-
մառօսիւ այսպէս կը խօսի Գուռնըֆոր .

« Կէսօրուան միջոց իմանք գեղեցիկ
հովտի մը մէջ, որ կէս միլոն հեռու էր 'ի
ֆերիկիտէ : Հօն գտնուած շքնազգիւս
բուսոց մէջ տեսակ մը ֆենունա տե-
օանք՝ որ շատ գեղեցիկ էր, որու սեր-
մըն անեցաւ և բազմացաւ թագաւորա-
կան պարտէզին մէջ : Այս բոյսս զար-
մանալի է աւելի իրեն երկայն տերևնե-
րովն, որոնք կէս ոսնաչափ երկայնու-
թիւն և մէկ բլծաչափ լայնութիւն ու-
նին, զորս ամենեկն չէ այլըլլած մշակու-
թիւնն : Երկայն ժամանակէ 'ի վեր այս
բոյսս ճանչցուած է 'ի Գալղիա, որով-
հետև Պ. Առաջին բժիշկն՝ դտաւ ասոր
նկարն այն պատկերացոյց տախտակաց
վրայ, զորս Պ. Տը լա Պրօս՝ իր հաւուն
եղբայրն և թագաւորական պարտիզին

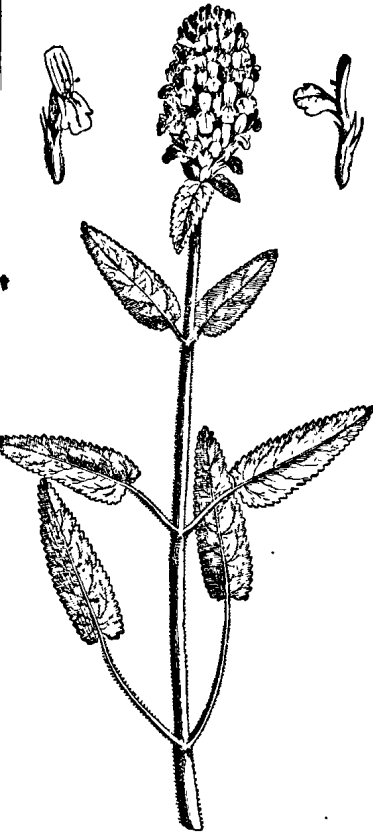
տեսուն նկարել տուեր էր : Էդուկ, որ
այս պատկերացոյց տախտակներս ժա-
մանակին 'ի լոյս ընծայուեցան . ասոնք
Լատէի պարտէզին ունեցածներէն ա-

Փղկնիկ ծաղիկ (Elephas Orientalis).

ւելի մեծ և գեղեցիկ նկարուած են : Պ.
Առաջին բժիշկն՝ որ քիչ մը վերջը ձեռք
բերաւ զանոնք, յոյս տուաւ մեզի ըզ-
նոյնս հասարակաց 'ի լոյս ընծայելու » :

Այս բոյսս կը գտնէ Դուռնրֆոր Մեծ
փերկիտ գիւղին մօտ տեղուանրը հով-
տի մը մէջ, ինչպէս կ'ըսէ ինքն, ուրիշ
այլ և այլ սակաւագիւտ բուսոց հետ:

Փեկունու արեւելեան (Betonica Orientalis).

Թերևս ծանօթագոյն ըլլալով ծաղիկս,
նա զանց կ'ընէ անկարանօրէն անօր
մանրամասանց վրայ խօսելու:

Լիննէնս հռչակաւոր ընաղիտին դա-
Պրնս Գ.

սարանութեան մէջ երկազօր մերկա-
սերմն չորերտապաներօրդ դասուն կը
վերաբերի: Բոյսն խոտեղէն է, ցօղունն
սւղիղ, պարզ, քառակուսի և աղուս,
մազլով պատեալ: Բաժակն փողանալ
հինգ սրածայր տերեխիներով. ծաղիւ-
թերթն՝ փողանալ, երկաշրթնաւոր, ծը-
ռած զրանաձև խողովակով և բաժա-
կէն աւելի երկայն է. չորս երկազօր
որձաններ ունի, մէկ իրայ կամ սերմնա-
փակ կրկնահերթ կնքով: Տերեւներն եր-
կայնաձև են, ընդդիմադագաթ, վե-
րինքն անկոթուն են, ստորինքն երկայն
կանթով ընդդիմադագաթ և հերձե-
զրոտ: Ծաղիկքն հասկի ձևով շարուած
են մէկ կանթի վրայ, ծիրանեգոյն և
երբեմն ճերմակ գունով:

Մարդագեանոց, անտառաց մէջ և
հովանաւոր տեղուանրը շատ կը գըտ-
նուի այս բոյսս: Հինք՝ որոնց լաւ ծա-
նօթ էր այն, բժշկական շատ յատկու-
թիւններ կ'ընծայէին անոր. իսկ այժմ
գրեթէ բոլորովին մոռցուած է: Ասոր
արմատքն իբրև ործացուցիչ կը գործ-
ածէին. իսկ տերեւներն և ծաղիկները
թրջօց դնելով և շարապ մը շինելով,
իբրև օգտակարագոյն զեղ ըզեղի, թո-
քոց, միջոց և ստամուքի հիւանդու-
թեանց կը մատուցանէին հիւանդաց:
Դարձեալ տերեւները իբրև սպեղանի
մը կը գործածէին զլսու վիրաց հա-
մար. նաև տերեւը հիւթով կը թրջէին
դրամակը, և ականջի ցաւը կը դարմա-
նէին: Նաև տեղ տեղ չորցընելով տե-
րեւները, իբրև ընչազեղ կը գործածեն,
և այլուր իբրև ծխախոտ կը քաշեն՝ ար-
բեցութիւն պատճառելով նման գինուց:

Փափագելի էր գիտնալ թէ արդեօք
այս փղննիկ և փեճունա գեղեցիկ ծաղ-
կունքս, այնչափ գովեալք ՚ի Դուռնը-
ֆորէ, հիմայ ալ կը գտնուին փերկիտի
մօտ կամ Հայաստանի ուրիշ կողմերը.
գժուարին է որ բոլորովին բնաջինջ ե-
ղած ըլլան, և հետագօտ աչք մը՝ մեր
նկարագրութիւնը և պատկերը առաջ-
նորդ առնելով պէտք է գտնէ զայնս: